

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۵، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۱، صفحات ۱۱۵-۱۳۰

میزان توسعه یافتگی در دهستان‌های شهرستان مریوان: مطالعه موردی بخش مرکزی*

پرویز کردوانی و صلاح شریفی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۳/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۸/۲۱

چکیده

مراکز خدمات‌رسانی در ارائه امکانات و خدمات مورد نیاز روستاهای زیر نفوذ خود نقشی بسیار پراهمیت دارند، چرا که مراکز روستایی پایگاهی برای ایجاد تحرک و میل به زیستن در نواحی روستایی تلقی می‌شوند. پژوهش حاضر مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی و میدانی است و جامعه آماری آن را کارکنان مراکز دهستان‌ها تشکیل می‌دهند. برای دستیابی به نتایج مورد نظر، نوزده شاخص جمعیتی بررسی می‌شوند، که عبارت‌اند از: سواد؛ بیکاران و شاغلان؛ اماکن مسکونی، آموزشی-فرهنگی، مذهبی، سیاسی و اداری؛ خدمات زیربنایی مانند آب و برق و گاز؛ مراکز بهداشتی و درمانی؛ ارتباطات؛ و بازرگانی. برای تعیین درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های مریوان، از روش‌های مقادیر استاندارد Z و کارکردی نوع دوم بهره‌گیری می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که بخش مرکزی در قالب مطالعه موردی در رتبه نخست در میان دیگر بخش‌های شهرستان مریوان قرار می‌گیرد.

---

* این مقاله برگرفته از رساله نگارنده تحت عنوان «بررسی میزان توانمندی سه عامل اقتصادی، کشاورزی، صنعت و گردشگری در توسعه پایدار روستاهای منطقه مریوان و برنامه‌ریزی برای آنها، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان مریوان» است.
** استاد گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران؛ و نویسنده مسئول و دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران (salah_sharif@yahoo.com)

کلیدواژه‌ها: توسعه روستایی / مدل استاندارد شده / مدل کارکردی / مرکزی (بخش، شهرستان مریوان) / مریوان (شهرستان).

* * *

مقدمه

توسعه فرایندی است چندبعدی، که تحقق آن در گرو رشد اقتصادی و کاهش فقر و نابرابری اجتماعی، از یک سو، و تغییرات بنیادی در ساختارهای اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی جامعه از سوی دیگر است.

بدون شک، باید توسعه شهری با پیشرفت منطقه‌ای هماهنگ و همگون بوده، به صورت مکمل آن انجام پذیرد. در توسعه روستاها و مناطق روستایی، همگونی و تجانس دیده می‌شود؛ به عبارت دیگر، یک نوع تعادل و هماهنگی در توسعه همه‌جانبه در کل مناطق روستایی به چشم می‌خورد. برنامه‌ریزی منطقه‌ای از مباحث مهم و از ضرورت‌های توسعه مناطق بوده و در دهه‌های اخیر، بیش از پیش در کانون توجه پژوهشگران قرار گرفته است. هدف اصلی مطالعه حاضر عبارت است از بررسی و تعیین ساختار کلی و درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان مریوان و جایگاه بخش مرکزی در بین بخش‌های این شهرستان در قالب مطالعه موردی از نظر توسعه‌یافتگی با استفاده از روش‌های مقادیر استاندارد Z و کارکردی نوع دوم است.

پیشینه تحقیق

با تعیین درجه توسعه‌یافتگی هر کدام از دهستان‌های شهرستان مریوان، می‌توان با مشخص کردن اولویت برنامه‌ریزی به‌ویژه برای دهستان‌های محروم و دورافتاده (مانند گلچیدر و کوماسی) شکاف اقتصادی- اجتماعی مطان آنها را به حداقل رساند و در توسعه دهستان‌ها به توازن و تعادل رسید. با بررسی سایت‌های پایگاه نشریات کشور و مرکز مدارک علمی ایران، از میان ۵۳ مورد پژوهش در زمینه درجه توسعه‌یافتگی، تنها سه مورد در سطوح محلی و روستایی بوده، که عبارت‌اند از: (۱) امینی‌نژاد و همکاران (۱۳۸۷) در مورد تحلیل درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی

در استان بوشهر؛ ۲) رضوانی و صحنه (۱۳۸۴) در مورد سنجش درجه توسعه‌یافتگی نواحی روستایی با استفاده از روش منطق فازی و مطالعه موردی دهستان‌های شهرستان‌های آق‌قلا و بندر ترکمن؛ و ۳) قنبری و همکاران (۱۳۹۰) در مورد تحلیل سطوح برخورداری دهستان‌های شهرستان اصفهان. پنجاه پژوهش دیگر در سطح ناحیه‌ای و منطقه‌ای است، که نشانگر جدید بودن تحقیقات در سطح محلی بوده و البته در مورد مریوان نیز اصلاً کار نشده است.

مفهوم توسعه

توسعه دارای معانی متفاوت است، که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم: از نظر لغوی، توسعه به معنی «پیشرفت، ترقی، بهبود» است و می‌توان مفهوم آن را «تغییر همراه با پیشرفت» دانست که علاوه بر جنبه‌های کمی، به جنبه‌های کیفی نیز نظر دارد (ازکیا، ۱۳۸۳: ۱۸).

توسعه «فرایند بهبود در مبانی علمی، فنی و تولید، دگرگونی و بهبود در سطح زندگی، شرایط کار و نحوه مدیریت نهادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هر کشور به صورت بنیادی و اساسی و به صورت سیستمی و مجموعه‌ای در کنار هم می‌باشد» (سرور، ۱۳۸۳: ۱۳۹).

توسعه عبارت است از «جریان چندبعدی که مستلزم تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه‌کن کردن فقر مطلق است» (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۴: ۶۱).

توسعه عبارت است از «ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی در جهت رفع نیازهای محسوس جامعه، افزایش بهره‌وری از امکانات و قابلیت‌های اجتماعی در جهت رشد و تعالی جامعه» (آسایش، ۱۳۸۰: ۹).

توسعه «فرایند بهبود زندگی همه مردم است و باید به شکلی باشد که منافع اکثریت مردم را دربرگیرد و باید مبتنی بر برنامه باشد» (دیاس و همکاران، ۱۳۶۸: ۷).

توسعه یعنی معکوس کردن جریان سنتی ثروت و سرمایه از روستاها به طرف شهرها و انداختن آن ثروت‌ها به مجراهایی که منافع آن به جیب کارگران برود، همان کارگرانی که این ثروت‌ها را با دست‌ها و مغزهای خود تولید کرده‌اند (زمانی‌پور، ۱۳۶۵: ۲۹).

پس، توسعه علاوه بر بهبود در میزان تولید و درآمد، همراه روندهای دگرگون‌ساز، به وضعیتی متعادل و قابل زیست می‌انجامد (آسایش و فلاح‌تبار، ۱۳۹۱: ۳۵). توسعه در بسیاری از موارد حتی عادات و رسوم و عقاید مردم را دربرمی‌گیرد (Spears, 2002: 98).

آلبرت واترسون توسعه و عمران روستایی را یک فعالیت چندبخشی مرکب می‌داند، که شامل توسعه کشاورزی و توسعه تسهیلات اجتماعی برای هر فرد روستایی است (حسینی ابری، ۱۳۸۳: ۲۰۶)؛ و معتقد است که هدف نخستین توسعه کشاورزی معمولاً افزایش رشد تولیدات کشاورزی است، درحالی که هدف نخستین عمران روستایی تقویت رفاه مادی و اجتماعی کل جمعیت روستایی است، نه تنها کشاورزان فقیر و برخی مواقع کارگران فاقد زمین کشاورزی، بلکه همه افراد ساکن در روستا (Waterson, 1979: 234).

پروفسور جرج اکسین و توریت توسعه روستایی را فراتر از انجام وعده‌ای نیکو، افزایش باروری و بازدهی کشاورزی، و ایجاد رونق در بخش کشاورزی می‌دانند؛ از دیدگاه آنها، توسعه روستایی عبارت است از اعلام وعده ارزشمند، افزایش شخصیت و اعتبار زندگی روستایی، و تغییر زارع از یک روستایی فقیر به یک کشاورز متری و علمی و در همان حال، تأمین کیفیت بالاتر زندگی، تغذیه بهتر و عرضه منظم و بیشتر مواد غذایی برای ساکنان شهرها با قیمت ارزان (Axinn and Thorate, 1972: 195).

مواد و روش‌ها

در پژوهش حاضر، نوع روش تحقیق تحلیلی است و مطالعاتی عمیق و گسترده روی عوامل به وجودآورنده توسعه یافتگی صورت می‌گیرد تا در پایان، تصویری کامل و جامع از وضعیت دهستان‌های شش‌گانه مریوان ارائه شود.

گردآوری آمار و اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از اطلاعات آماری مرکز آمار ایران و دفتر آمار و اطلاعات استانداری کردستان و نیز با بهره‌گیری از روش

میدانی با توزیع صد پرسشنامه در میان کارکنان مراکز دهستان‌ها (که بیشتر آنها بومی منطقه‌اند) و کارکنان جهاد کشاورزی و شهرداری مریوان و کارکنان سازمان جهاد کشاورزی استان کردستان صورت می‌گیرد؛ همچنین، با استفاده از روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها و معادله‌های مربوط به سطح‌بندی خدمات در روستاها و استفاده مدل‌های استاندارد شده و کارکردی نوع دوم با نرم‌افزارهای SPSS 16 و فتوشاپ و اکسل، به طبقه‌بندی و تحلیل اطلاعات پرداخته می‌شود.

جامعه آماری پژوهش را کارکنان مراکز دهستان‌ها و کارکنان جهاد کشاورزی و شهرداری مریوان و نیز کارکنان سازمان جهاد کشاورزی استان کردستان تشکیل می‌دهند (نزدیک به ۸۵ درصد آنها بومی بوده و بقیه حداقل پنج سال در شهر و روستاهای مریوان خدمت کرده‌اند).

از جمله روش‌های درجه‌بندی مناطق روستایی از نظر توسعه‌یافتگی روش مقادیر استاندارد Z است؛ این روش قادر است یک مجموعه را به زیرمجموعه‌های کم و بیش همگن تقسیم کند و درجات توسعه و توسعه‌یافتگی هر کدام از زیرمجموعه‌ها را تعیین کند. پژوهش حاضر می‌کوشد تا با استفاده از روش یاد شده و با بهره‌گیری از نوزده نوع متغیر، تمام دهستان‌های شهرستان مریوان را رتبه‌بندی و درجه توسعه‌یافتگی آنها را مشخص کرده، اولویت‌های برنامه‌ریزی توسعه روستاها در این شهرستان را به ترتیب تعیین و جایگاه بخش مرکزی در میان بخش‌های مریوان را مشخص کند.

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهر مریوان در حدود ۱۴۷ سال سابقه تاریخی دارد. یکی از شاهزادگان قاجار در دوره ناصرالدین شاه به نام فرهادمیرزا معتمدالدوله در سال ۱۲۸۶ ه.ق. در این منطقه قلعه‌ای نظامی بنا کرد که شرح آن در کتیبه‌ای نصب شده به دیوار مسجد دارالاحسان (مسجد جامع) سنج آمده است. قلعه ساخته شده را شاه آباد نامید و در کنار قلعه نظامی، روستایی به وجود آمد که قلعه مریوان نامگذاری شده است. بعد از فرهادمیرزا، حاج محمدعلیخان قلعه را توسعه داد و یک کاروانسرا و قنات‌هایی احداث کرد. بعدها، در اثر شورش و هرج و مرج

عشایر کرد منطقه، کلیه تأسیسات ویران شد و در اوایل حکومت پهلوی، حاکم وقت در روستای موسک قلعه‌ای بنا کرد که امروزه، از آن به صورت پادگان نظامی استفاده می‌شود (زنده‌دل، ۱۳۸۶: ۳۷).

شهرستان مریوان یکی از ده شهر استان کردستان است که از لحاظ جمعیت، در رتبه چهارم استان بوده و در مختصات ۴۵ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۴۶ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۵ درجه و ۲۱ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۴۹ دقیقه عرض جغرافیایی واقع شده است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۸: ۱۷).

شهرستان مریوان با مساحت ۲۲۵۹/۵ کیلومتر مربع در غرب استان کردستان واقع شده، که از شمال به شهرستان سقز، از شمال غرب و غرب به کشور عراق، از جنوب و جنوب غربی به شهرستان سروآباد، از جنوب شرقی به شهرستان سنندج، و از شرق و شمال شرق به شهرستان دیواندره محدود می‌شود.

مریوان تا پیش از ۱۳۷۷ خود از بخش‌های تابعه شهرستان سنندج بود؛ تا آنکه در این سال، با تبدیل شدن آن به شهرستان مریوان، کلاترزان، سروآباد و سرشیو از بخش‌های این شهرستان محسوب می‌شدند که با انتزاع کلاترزان و سروآباد، هم‌اکنون شهرستان مریوان دارای سه بخش شامل دو شهر و شش دهستان و ۱۵۳ آبادی دارای سکنه است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۸: ۱۸).

جدول ۱- مشخصات عمومی شهرستان مریوان به تفکیک بخش، تعداد دهستان و آبادی‌ها در سال ۱۳۸۵

بخش	شهر	دهستان	آبادی‌های دارای سکنه	کل آبادی‌ها
خاوومیرآباد	۰	۱	۳۲	۴۰
سرشیو	۱	۲	۵۳	۶۲
مرکزی	۱	۳	۶۸	۷۶
شهرستان مریوان	۲	۶	۱۵۳	۱۷۸

منبع: استانداری کردستان، ۱۳۸۸: ۲۹

مشخصات عمومی دهستان‌های مریوان

در آبان ۱۳۸۵، از ۱۵۳۲۷۱ نفر جمعیت شهرستان مریوان، ۷۸۹۴۴ نفر مرد و ۷۴۳۲۷ نفر زن بوده‌اند و در نتیجه، نسبت جنسیتی این شهرستان برابر با ۱۰۶/۲۱ بوده و به عبارت دیگر، در مقابل هر صد نفر زن، ۱۰۶/۲۱ نفر مرد وجود داشته است. این نسبت برای اطفال زیر یک سال ۱۰۳/۷۲ و برای بزرگسالان (۶۵ ساله و بیشتر) ۱۲۸/۵۶ بوده است. همچنین، نسبت جنسیتی در نقاط شهری ۱۰۶/۷۴ و در نقاط روستایی ۱۰۵/۳۹ بوده است. از جمعیت شهرستان، ۲۹/۸۱ درصد در گروه سنی کمتر از چهارده سال، ۶۶/۲۲ درصد در گروه سنی پانزده تا ۶۴ سال، و ۳/۹۷ درصد در گروه سنی ۶۵ سال و بیشتر قرار داشته‌اند.

جدول ۲- درصد گروه‌های سنی جمعیت شهرستان مریوان در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

سال	درصد گروه سنی		
	۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۵ ساله	۶۵ ساله و بیشتر
۱۳۷۵	۴۴/۹	۵۱/۳	۳/۶
۱۳۸۵	۲۹/۸۱	۶۶/۲۲	۳/۹۷

منبع: استانداری کردستان، ۱۳۸۸: ۵

شهرستان مریوان در آبان ۱۳۸۵، با ۵۹۵۸۵ نفر روستانشین (۳۸/۸۸ درصد) شامل ۳۰۵۷۴ نفر مرد (۵۱/۳۱ درصد) و ۲۹۰۱۱ نفر زن (۴۸/۶۹ درصد)، دارای ۱۲۹۸۴ خانوار و ۱۲۵۲۱ واحد مسکونی روستایی بوده است. در ۱۳۸۵، از مجموع جمعیت روستایی شهرستان مریوان، ۳۷۶۸۳ نفر (۶۳/۲۴ درصد) شامل ۲۱۴۲۵ نفر مرد و ۱۶۲۵۸ نفر زن باسواد بوده‌اند؛ جمعیت شاغل در نقاط روستایی ۱۶۸۹۳ نفر شامل ۱۵۷۸۶ نفر مرد و ۱۱۰۷ نفر زن و جمعیت بیکار نیز ۲۲۴۲ نفر شامل ۲۰۶۵ نفر مرد و ۱۷۷ نفر زن بوده است.

جدول ۳- مشخصات ۷ عمومی بخش‌ها و دهستان‌های شهرستان مریوان در ۱۳۸۵

بخش	تعداد روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد واحد مسکونی	دهستان	تعداد روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد واحد مسکونی
خاوومیرآباد	۴۰	۱۲۰۹۱	۲۵۲۴	۲۳۸۱	خاوومیرآباد	۴۰	۱۲۰۹۱	۲۵۲۴	۲۳۸۱
سرشیو	۶۲	۱۰۵۶۰	۲۱۶۰	۲۰۸۱	گلچیدر	۳۲	۵۱۷۸	۱۰۷۶	۱۰۳۰
					سرشیو	۳۰	۵۳۸۲	۱۰۸۴	۱۰۵۱
مرکزی	۷۶	۳۶۹۳۴	۸۳۰۰	۸۰۵۹	سرکل	۳۷	۲۲۷۷۰	۵۱۹۲	۵۰۹۱
					کوماسی	۲۰	۴۷۴۰	۱۰۶۰	۱۰۴۸
					زریوار	۱۹	۹۴۲۴	۲۰۴۸	۱۹۲۰
جمع	۱۷۸	۵۹۵۸۵	۱۲۹۸۴	۱۲۵۲۱	جمع	۱۷۸	۵۹۵۸۵	۱۲۹۸۴	۱۲۵۲۱

منبع: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۸: ۱۶۷-۱۸۰

یافته‌ها

برای تشخیص میزان توسعه‌یافتگی دهستان‌ها و به تبع آن، بخش‌های مریوان، باید دهستان‌ها را از نظر سطح خدمات‌رسانی، درجه‌بندی کنیم و سپس، برای دهستان‌های کم‌برخوردار از نظر امکانات و خدمات، اولویت در برنامه‌ریزی توسعه پایدار روستایی را قائل شویم.

در سطح‌بندی خدمات‌رسانی و یا بنیان‌های اقتصادی - اجتماعی، به مطالعه و بررسی شکل و سطح خدمات و بنیان‌های تأثیرگذار بر توسعه شاخص‌های نوزده‌گانه دهستان‌های مریوان می‌پردازیم؛ برای ارتقای سطح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان مریوان، یک مطالعه تطبیقی در این زمینه صورت گرفته و برای بررسی و سنجش میزان توسعه‌یافتگی آنها و نیز تعیین جایگاه بخش مرکزی در بین بخش‌های مریوان، از روش مقادیر استاندارد Z و نرم‌افزار آماری SPSS 16 استفاده شده است، که شرح و معرفی شاخص‌های آن در پی می‌آید.

روش‌های استاندارد شده و کارکردی نوع دوم

از آنجا که مهم‌ترین گام در توسعه و برنامه‌ریزی محلی - منطقه‌ای تعیین اهداف و کاهش عدم تعادل‌هاست (آسایش، ۱۳۷۴: ۱۰۶)، با تعیین درجات توسعه‌یافتگی هر کدام از دهستان‌ها، تشخیص جهت و نوع توسعه امکان‌پذیر خواهد بود. اما در مورد شهرستان مریوان، باید گفت که این شهرستان شش دهستان به نام‌های خاوومیرآباد، زریوار، سرکل، کوماسی، سرشیو، و گلچیدر دارد که بر اساس سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۸۵، بیشترین جمعیت شهرستان مریوان در دهستان سرکل با ۲۲۷۷۰ نفر و کمترین جمعیت آن در دهستان کوماسی با ۴۷۴۰ نفر سکونت دارند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷: ۴۳-۴۷).

معرفی متغیرهای مورد مطالعه

نوزده نوع متغیر مهم که در مجموع، می‌توانند بیانگر ساختار کلی هر کدام از دهستان‌های شهرستان مریوان باشند، مطالعه و بررسی شده‌اند، که آمار آن از سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۸۵ شهرستان مریوان جمع‌آوری و برگرفته شده است. در اولین مرحله، از هر متغیر میانگین می‌گیریم و سپس، انحراف معیار را به دست می‌آوریم (جدول ۴)؛ و در گام بعد، بر اساس مدل استاندارد شده $Z = \frac{xi - \bar{x}}{sd}$ داده‌های به دست آمده را استاندارد می‌کنیم (جدول ۵)؛ در گام سوم نیز درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان مریوان را همراه با اولویت‌بندی دهستان‌ها برای برنامه‌ریزی تعیین می‌کنیم.

جدول ۴- میانگین متغیرهای مربوط به دهستان‌های شهرستان مریوان در ۱۳۸۵

ردیف	شاخص	دهستان	خاوو	سرشیو	گلچیدر	زریوار	سرکل	کوماسی	میانگین
۱	تعداد روستا		۴۰	۳۰	۳۲	۱۹	۳۷	۲۰	۲۹/۶۷
۲	تعداد خانوار		۲۵۲۴	۱۰۸۴	۱۰۷۶	۲۰۴۸	۵۱۹۲	۱۰۶۰	۲۱۶۴
۳	تعداد جمعیت		۱۲۰۹۱	۵۳۸۲	۵۱۷۸	۹۴۲۴	۲۲۷۷۰	۴۷۴۰	۹۹۳۱
۴	تعداد جمعیت شش ساله و بیشتر		۱۰۷۸۴	۴۶۸۲	۴۶۳۰	۸۴۵۱	۲۰۲۱۷	۴۳۰۷	۸۸۴۵/۱۷
۵	تعداد باسوادان		۷۵۳۷	۳۰۴۰	۳۳۳۲	۶۱۸۰	۱۴۸۱۴	۲۷۲۰	۶۲۸۰/۵
۶	تعداد جمعیت ده‌ساله و بیشتر		۹۸۸۹	۴۲۱۰	۴۲۴۲	۷۷۷۴	۱۸۵۳۸	۴۰۰۹	۸۱۱۰/۳۳
۷	تعداد شاغلان		۳۵۵۳	۱۵۹۵	۱۷۱۴	۲۶۲۷	۶۰۹۳	۱۳۱۱	۲۸۱۵/۵
۸	تعداد جمعیت ده تا چهارده ساله		۳۶۸۲	۱۸۵۷	۱۷۲۵	۲۸۶۰	۷۰۹۳	۱۴۰۷	۳۱۰۴
۹	تعداد جمعیت پانزده تا ۶۴ ساله		۴۴۰۷	۳۲۷۹	۳۲۰۸	۶۰۷۵	۱۴۵۷۱	۳۰۳۷	۵۷۶۲/۸۳
۱۰	تعداد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر		۶۶۱	۲۴۳	۲۴۵	۴۸۹	۱۱۰۶	۲۹۶	۵۰۶/۶۷
۱۱	تعداد بیکاران		۵۱۲	۱۷۱	۱۹۹	۴۱۲	۸۴۱	۱۰۷	۳۷۳/۶۷
۱۲	تعداد واحد مسکونی		۲۳۸۱	۱۰۵۱	۱۰۳۰	۱۹۲۰	۵۰۹۱	۱۰۴۸	۲۰۸۶/۸۳
۱۳	تعداد واحدهای آموزشی، فرهنگی و ورزشی		۴۴	۳۴	۳۲	۲۴	۷۸	۳۳	۴۰/۸۳
۱۴	تعداد واحدهای مذهبی		۳۶	۲۹	۴۰	۱۹	۴۶	۳۳	۳۳/۸۳
۱۵	تعداد واحدهای سیاسی و اداری		۳۳	۲۲	۲۴	۱۵	۴۲	۱۸	۲۵/۶۷
۱۶	تعداد واحدهای برق، گاز و آب		۶۳	۴۹	۴۸	۳۲	۶۷	۳۹	۴۹/۶۷
۱۷	تعداد واحدهای بهداشتی و درمانی		۳۶	۱۸	۱۶	۱۷	۳۶	۲۲	۲۴/۱۷
۱۸	تعداد واحدهای مخابرات و ارتباطات		۳۸	۲۵	۴۵	۲۰	۴۹	۳۸	۳۵/۸۳
۱۹	تعداد واحدهای بازرگانی و خدمات		۳۱	۱۵	۹	۱۹	۲۸	۲۰	۲۰/۳۳

منبع: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۸: ۱۶۷-۱۸۰

جدول ۵- استاندارد کردن متغیرهای مربوط به دهستان‌های شهرستان مریوان در ۱۳۸۵

ردیف	دهستان						شاخص
	خاوومیرآباد	سرشیو	گلچیدر	زریوار	سرکل	کوماسی	
۱	-۰/۷۵	-۰/۷۶	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۶	تعداد روستا
۲	-۰/۱۳	-۰/۱۸	-۰/۱۹	-۰/۱۵	-۰/۱۲	-۰/۱۳	تعداد خانوار
۳	۲/۲۲	۲/۱۹	۲/۱۰	۲/۰۹	۲/۱۰	۲/۱۰	تعداد جمعیت
۴	۱/۹۰	۱/۸۰	۱/۷۹	۱/۷۹	۱/۷۸	۱/۸۴	تعداد جمعیت شش‌ساله و بیشتر
۵	۱/۱۰	۰/۹۰	۱/۰۷	۱/۱۰	۱/۱۰	۰/۸۸	تعداد باسوادان
۶	۱/۶۸	۱/۵۴	۱/۵۸	۱/۵۸	۱/۵۶	۱/۶۶	تعداد جمعیت ده‌ساله و بیشتر
۷	۰/۱۲	۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۰۲	-۰/۰۱	۰/۰۲	تعداد شاغلان
۸	۰/۱۵	۰/۲۵	۰/۱۷	۰/۰۹	۰/۱۲	۰/۰۸	تعداد جمعیت ده تا چهارده‌ساله
۹	۰/۳۳	۱/۰۳	۱	۱/۰۷	۱/۰۶	۱/۰۷	تعداد جمعیت پانزده تا ۶۴ ساله
۱۰	-۰/۵۹	-۰/۶۴	-۰/۶۵	-۰/۶۲	-۰/۶۴	-۰/۶۰	تعداد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر
۱۱	-۰/۶۳	-۰/۶۸	-۰/۶۸	-۰/۶۵	-۰/۶۷	-۰/۷۱	تعداد بیکاران
۱۲	-۰/۱۷	-۰/۲۰	-۰/۲۱	-۰/۱۹	-۰/۱۳	-۰/۱۴	تعداد واحد مسکونی
۱۳	-۰/۷۵	-۰/۷۶	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۶	تعداد واحدهای آموزشی، فرهنگی و ورزشی
۱۴	-۰/۷۵	-۰/۷۶	-۰/۷۶	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۶	تعداد واحدهای مذهبی
۱۵	-۰/۷۵	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۷	تعداد واحدهای سیاسی و اداری
۱۶	-۰/۷۴	-۰/۷۵	-۰/۷۶	-۰/۷۶	-۰/۷۷	-۰/۷۵	تعداد واحدهای برق، گاز و آب
۱۷	-۰/۷۵	-۰/۷۷	-۰/۷۸	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۶	تعداد واحدهای بهداشتی و درمانی
۱۸	-۰/۷۵	-۰/۷۶	-۰/۷۶	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۵	تعداد واحدهای مخابرات و ارتباطات
۱۹	-۰/۷۵	-۰/۷۷	-۰/۷۸	-۰/۷۷	-۰/۷۷	-۰/۷۶	تعداد واحدهای بازرگانی و خدمات
	۵/۸۳	۲/۶۸	۲/۶۸	۴/۸۴	۰	۰	درجه توسعه‌یافتگی (مقادیر استاندارد Z)
	۶	۴	۳	۵	۲	۱	رتبه دهستان‌ها

منبع: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۸: ۱۶۷-۱۸۰

جدول ۶- درجه توسعه‌یافتگی، اولویت در برنامه‌ریزی، و رتبه دهستان‌های شهرستان مریوان در ۱۳۸۵

دهستان	شاخص /	خاوومیرآباد	سرشیو	گلچیدر	زریوار	سرکل	کوماسی
درجه توسعه‌یافتگی (مقادیر استاندارد Z)	۵/۸۳	۲/۶۸	۲/۶۸	۲/۶۸	۴/۸۴	۰	۰
اولویت در برنامه‌ریزی	۶	۴	۳	۳	۵	۲	۱
رتبه بر اساس توسعه	۱	۳	۴	۴	۲	۵	۶

منبع: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۸: ۱۶۷-۱۸۰

محاسبه درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌ها

رتبه‌بندی دهستان‌ها: درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌ها از طریق محاسبه مجموع Z_i مقدار استاندارد شده برای هر دهستان به دست می‌آید. در این مرحله، مقادیر گوناگون موجود در هر سطر را برای هر کدام از دهستان‌ها از جدول ۵ به دست می‌آوریم و در ستونی به نام مقادیر استاندارد Z قرار می‌دهیم.

رتبه‌بندی یا سطح‌بندی عبارت از تعیین لایه‌های لازم یک سازمان است تا بر حسب تفکیک مقیاس‌های کمی، واحدها در سطح مشابه سازمان‌دهی شود. دامنه‌های کمی اختلاف سطوح بیانگر اختلاف کیفی و وظایف و عملکردهاست. رتبه‌بندی یا سطح‌بندی را می‌توان به صورت روابط منسجم از کوچک به بزرگ و با نظم سلسله‌مراتبی ترسیم کرد (معصومی اشکوری، ۱۳۷۶: ۱۶). برای نمایش بهتر نتایج پژوهش، رتبه توسعه‌یافتگی هر دهستان را با استفاده از ستون مقادیر استاندارد Z تعیین می‌کنیم. در این مرحله، رتبه دهستان‌ها بر اساس کمترین امتیاز تعیین می‌شود. بدین ترتیب، دهستانی که کمترین امتیاز را در بین دهستان‌های مورد مطالعه داشته باشد، در اولویت‌بندی دارای رتبه اول برنامه‌ریزی خواهد بود و آخرین رتبه نیز به برخوردارترین دهستان تعلق می‌گیرد. چنان‌که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، دهستان کوماسی به‌عنوان محروم‌ترین دهستان شهرستان مریوان رتبه اول را در رتبه‌بندی برنامه‌ریزی دارد؛ پس از آن، به ترتیب،

دهستان‌های سرکل و گلچیدر رتبه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص می‌دهند؛ همچنین، دهستان‌های سرشیو، زریوار، و خاوومیرآباد، به ترتیب، در رتبه‌های چهارم، پنجم، و ششم قرار دارند و دهستان خاوومیرآباد به عنوان برخوردارترین و توسعه‌یافته‌ترین دهستان شهرستان مریوان به‌شمار می‌آید (محمدی و شفیعی، ۱۳۸۶: ۴۳-۴۶).

روش کارکردی نوع دوم: انواع امکانات و نهادهای موجود در یک دهستان را می‌توان در هفت گروه تقسیم‌بندی کرد، که عبارت‌اند از: آموزشی، فرهنگی و ورزشی؛ مذهبی؛ سیاسی و اداری؛ برق و گاز و آب؛ بهداشتی و درمانی؛ مخابرات و ارتباطات؛ و بازرگانی و خدمات. بر اساس جدول ۷، نخست، باید دهستان‌ها را به ترتیب فراوانی جمعیت مرتب و در ستون‌های انتهایی سمت چپ جدول، تعداد نهادها و رتبه دهستان‌ها در سطح شهرستان را مشخص کرد. بنابراین، دهستانی که دارای بیشترین نهاد باشد، در رتبه اول قرار گرفته، بقیه دهستان‌ها بر اساس دارا بودن تعداد نهادها مرتب می‌شوند. شایان یادآوری است که چنانچه دو دهستان از نظر تعداد نهادها با یکدیگر برابر باشند، دهستان دارای جمعیت بیشتر در رتبه بالاتر قرار می‌گیرد (شریفی، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

جدول ۷- طبقه‌بندی دهستان‌های مریوان بر اساس جمع نهادها به روش کارکردی در ۱۳۸۵

شاخص	سرکل	خاوومیرآباد	زریوار	سرشیو	گلچیدر	کوماسی
تعداد جمعیت	۲۲۷۷۰	۱۲۰۹۱	۹۴۲۴	۵۳۸۲	۵۱۷۸	۴۷۴۰
(۱) تعداد واحدهای آموزشی، فرهنگی و ورزشی	۷۸	۴۴	۲۴	۳۴	۳۲	۳۳
(۲) تعداد واحدهای مذهبی	۴۶	۳۶	۱۹	۲۹	۴۰	۳۳
(۳) تعداد واحدهای سیاسی و اداری	۴۲	۳۳	۱۵	۲۲	۲۴	۱۸
(۴) تعداد واحدهای برق، گاز و آب	۶۷	۶۳	۳۲	۴۹	۴۸	۳۹
(۵) تعداد واحدهای بهداشتی و درمانی	۳۶	۳۶	۱۷	۱۸	۱۶	۲۲
(۶) تعداد واحدهای مخابرات و ارتباطات	۴۹	۳۸	۲۰	۲۵	۴۵	۳۸
(۷) تعداد واحدهای بازرگانی و خدمات	۲۸	۳۱	۱۹	۱۵	۹	۲۰
جمع نهادها در هر دهستان	۳۴۶	۲۸۱	۱۴۶	۱۹۲	۲۱۴	۲۰۳
رتبه دهستان‌ها	۱	۲	۶	۵	۳	۴

منبع: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۸: ۱۶۷-۱۸۰؛ مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۴: ۱۴۴

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ابتدا با مشخصات عمومی شهرستان مریوان و روستاهای آن آشنا شدیم و سپس، با استفاده از مدل‌های مقادیر استاندارد Z و کارکردی نوع دوم، به درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌ها و در پایان نیز به جایگاه و رتبه بخش مرکزی در قالب مطالعه موردی پرداختیم. از جداول پژوهش حاضر نتایج زیر به دست آمده است:

- در جدول ۶ مربوط به مدل مقادیر استاندارد Z، برخوردارترین دهستان در شهرستان مریوان از نظر امکانات و خدمات دهستان خاوومیرآباد و محروم‌ترین دهستان نیز دهستان کوماسی است؛ اما در جدول ۷ مربوط به مدل کارکردی نوع دوم، بیشترین تعداد نهادها در دهستان سرکل و کمترین تعداد نهادها در دهستان زریوار بوده است؛ و

- در جدول ۶ مربوط به مدل مقادیر استاندارد Z، دهستان زریوار در رتبه دوم و دهستان‌های سرکل و کوماسی نیز به ترتیب، در رتبه‌های پنجم و ششم جای گرفته‌اند؛ و از نظر رتبه، بعد از بخش خاوومیرآباد، بخش مرکزی در رتبه دوم قرار دارد. در جدول ۷ مربوط به مدل کارکردی نوع دوم، دهستان سرکل رتبه اول را داراست. بنابراین، بخش مرکزی در رتبه اول قرار دارد. در مدل ترکیبی نیز بخش مرکزی، به دلیل نزدیکی روستاهای آن به شهر مریوان و تعدد امکانات و خدمات نسبت به بخش‌های دیگر، در رتبه اول جای گرفته است. بنابراین، با توجه به دو مدل و ترکیبی از آن دو، بخش مرکزی در رتبه اول قرار دارد.

در پایان، برای سنجش توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان مریوان، نکات زیر پیشنهاد می‌شود:

۱- زمانی که ارقام به دست آمده در دو دهستان یکسان باشند، برای سنجش دقیق‌تر، از شاخص جمعیتی استفاده شود؛ زیرا روستاهایی از امکانات و خدمات‌رسانی مطلوب‌تر برخوردارند که دارای جمعیت بیشتر و به شهر نزدیک‌تر باشند؛

۲- از آنجا که یکی از راه‌های اساسی خدمات‌رسانی مطلوب‌تر به روستاها آسفالت راه‌های روستایی است، می‌توان با آسفالت کردن راه روستاهای دهستان‌های

- کوماسی و گلچیدر، بهتر خدمات‌رسانی کرد (به‌تازگی، معادنی در این نقاط پیدا شده و هم‌اینک نیز اکتشاف و استخراج معادن در جریان است):
- ۳- توجه بیشتر برنامه‌ریزان روستایی به مدل‌های دیگر تعیین سطوح توسعه‌یافتگی از جمله تحلیل خوشه‌ای، تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، تحلیل عاملی و آزمون‌های آماری در تحقیقات روستایی همچون آلفای کرونباخ، فریدمن، تی استودنت، واریانس یک‌طرفه، و تحلیل واریانس عاملی (بین‌موردی)؛ و
- ۴- توجه هر چه بیشتر برنامه‌ریزان روستایی به برنامه‌ریزی توسعه روستایی، چرا که به گفته دکتر حسین آسایش: «جامعه‌ای که روستایی فقیر خود را به هر عنوان فراموش کند و به حال خودش رها سازد، درحقیقت، خود را از یک منبع بسیار مهم توسعه محروم می‌سازد».

منابع

- آسایش، حسین (۱۳۷۴)، *اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای*. تهران: دانشگاه پیام نور.
- آسایش، حسین (۱۳۸۰)، *کارگاه برنامه‌ریزی روستایی*. تهران: دانشگاه پیام نور.
- آسایش، حسین و فلاح‌تبار، نصراله (۱۳۹۱)، *شناخت‌شناسی روستا؛ جایگاه روستا در برنامه‌ریزی کلان*. تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۳)، *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی*. تهران: اطلاعات.
- استاندارداری کردستان (۱۳۸۸)، *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان مریوان در سال ۱۳۸۵*. سنندج: استانداری کردستان.
- امینی‌نژاد، غلامرضا و همکاران (۱۳۸۷)، «تحلیل درجه توسعه‌نیافتگی دهستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی در استان بوشهر». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۱، شماره ۳، صص ۱۴۳-۱۷۲.
- حسینی ابری، سیدحسین (۱۳۸۳)، *مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران*. اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- دیاس، هیران دی. و ویکرامانایاک، بی. دابلیو. ای. (۱۳۶۸)، *درسنامه برنامه‌ریزی توسعه روستایی*. تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- رضوانی، محمدرضا و صحنه، بهمن (۱۳۸۴)، «سنجش درجه توسعه‌یافتگی نواحی روستایی با استفاده از روش منطق فازی، مطالعه موردی: دهستان‌های شهرستان‌های آق‌قلا و بندر ترکمن». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۸، شماره ۳، ص ۱.

- زمانی پور، اسدالله (۱۳۶۵)، *عمران روستایی*. مشهد: دانشگاه فردسی.
- زنده دل، حسن (۱۳۸۶)، *روستاهای گردشگری مریوان*. تهران: ایرانگردان.
- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۸۸)، *فرهنگ آبادی های استان کردستان؛ شهرستان های سنقر و مریوان، جلد سوم*. تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- سرور، رحیم (۱۳۸۳)، *فرهنگ لغات و اصطلاحات جغرافیای انسانی*. شهر ری: دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری.
- شریفی، صلاح (۱۳۸۷)، *نقش بنیان های جغرافیایی در برنامه ریزی توسعه روستایی، مطالعه موردی: دهستان بیگم قلعه از توابع شهرستان نقده*. پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، به راهنمایی دکتر مسعود مهدوی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- قنبری، یوسف و همکاران (۱۳۹۰)، «تحلیل سطوح برخورداری دهستان های شهرستان اصفهان». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۴، شماره ۳، صص ۹۳-۱۱۲.
- محمدی، جمال و شفیع، پروین (۱۳۸۶)، «توسعه یافتگی در دهستان های اردستان». *ماهنامه علمی، کشاورزی و زیست محیطی دهانی*، سال ۴، شماره ۴۴.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷)، *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور در سال ۱۳۸۵*. تهران: مرکز آمار ایران.
- مطیعی لنگرودی، حسن (۱۳۸۴)، *برنامه ریزی روستایی با تأکید بر ایران*. مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.
- معصومی اشکوری، سیدحسن (۱۳۷۶)، *اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه ای*. رشت: سازمان برنامه و بودجه استان گیلان.
- Axinn, George H. and Thorate, Sudhakar (1972), *Modernizing World Agriculture: A Comparative Study of Agricultural Extension Education Systems*. N.W. London: Praeger.
- Spears, John W. (2002), *Design of a Model Sustainable Village*. London: Rutledge.
- Waterson, Albert (1979), "Available model for rural development". In: Charles K. Wilbe (ed.) *Political Economy of Development and Under-development*. New York: Random House.